

Vida i mort dels primers grups de camperols a la costa catalana. Assaig històric sobre el poblament al litoral català entre el 5500 i el 4000 abans de la nostra era (ANE)

Miquel Molist i Anna Bach-Gómez*
Universitat Autònoma de Barcelona

Rebut 2 març 2023 · Acceptat 17 juny 2023

RESUM

L'anàlisi històrica del procés d'aparició de les primeres societats agrícoles i ramaderes a la zona de la costa de Catalunya ha estat sempre focus de debat en el marc de l'arribada de nous pobladors, que per via marítima i/o terrestre haurien aportat el bagatge associat a l'economia de producció centrada en l'adopció de l'agricultura i la ramaderia. Per tal de fer aquesta aproximació s'han tingut en consideració els documents arqueològics que permeten identificar els espais d'habitació i freqüentació d'aquests grups, al mateix temps que els registres procedents de les practiques funeràries. La totalitat d'aquestes dades i els materials associats es consideren essencials per a analitzar l'evolució dels diversos tipus de poblament dels pagesos i ramaders en l'àmbit cronològic d'entre el VI i el IV mil·lenni en la franja del territori que comprèn l'extensa costa catalana i la seva diversitat.

PARAULES CLAU: neolític antic, costa, Catalunya, arqueologia

INTRODUCCIÓ: MARC CRONOLÒGIC, ESPACIAL I OBJECTIUS

El procés històric de transformació de les societats caçadores i recol·lectores a agrícoles i ramaderes constitueix un dels fenòmens més interessants, alhora que complexos, de la prehistòria recent. Com ja és conegut, el desenvolupament de la metodologia interdisciplinària en l'anàlisi de les dades i dels documents arqueològics ha potenciat una visió global amb aportacions de l'àmbit arqueològic «clàssic», però també des de la bioarqueologia (poblacions, relació amb el medi ambient...) o la geoarqueologia, o encara de l'estudi de l'evolució de les tècniques, o fins i tot de l'aproximació al món simbòlic. Aquesta diversitat i complementarietat han fet aparèixer moltes innovacions i aportacions en el coneixement, alhora que han sorgit noves hipòtesis i elements per a un estudi actualitzat de les dades existents.

L'estudi actual del neolític a Catalunya comparteix bé aquestes característiques generals i es fa difícil desenvolupar una síntesi global de tot el període amb la inclusió de totes les dades disponibles. La celebració de reunions, col·loquis o simposis internacionals facilita l'accés a un intent d'aquestes característiques, tot i que molt sovint s'emfatit-

za, com és normal, la presentació de les dades més innovadores. D'altra banda, com és habitual en arqueologia, es compartimenta l'anàlisi en franges temporals curtes a fi de facilitar-ne l'abast. Així, tradicionalment, els períodes definits de la prehistòria catalana, i més concretament per al període del neolític, estableixen l'existència de franges temporals identificades a partir d'unes característiques culturals, socials i econòmiques precises, que tot sovint solen correspondre a conjunts d'evidències arqueològiques (elements materials) que ajuden a la seva identificació i caracterització. Aquestes pràctiques metodològiques tenen aspectes molt positius, ja que faciliten l'anàlisi de les evidències materials que apareixen en els jaciments, però al mateix temps provoquen una certa immobilitat i, molt sovint, una absència d'anàlisi (i de debat) entorn de la transformació i de l'evolució en el sentit històric del terme.

En el cas del nord-est de la península Ibèrica, des dels anys vuitanta del segle xx, a partir de la comparació amb els models més transpirinencs, es va establir una periodització cronològica per al neolític antic àmplia, amb una durada de gairebé 1.500 anys i estructurada en tres fases successives: Neolític Antic Cardial (NAC), Neolític Antic Epicardial (NAE) i Neolític Antic Postcardial o Evolucionat (NAP). Les etapes següents o períodes anomenats, respectivament, neolític mitjà i neolític recent, representaven ja les fases més evolucionades. Dels dos períodes destacava l'etapa del neolític mitjà, amb la cultura dels sepulcres de fossa, en què s'observen variants regionals més

* **Adreça de contacte:** Departament de Prehistòria, Edifici B. Campus de la Universitat Autònoma de Barcelona, 08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès). Tel. +3493 581 4310.
E-mail: miquel.molist@uab.cat; Anna.Bach.Gomez@uab.cat

o menys clares, però que ja constitueixen la consolidació de les noves formes econòmiques agrícoles i ramaderes i amb una gran riquesa en evidències arqueològiques que en facilita l'anàlisi històrica. La darrera etapa o neolític recent indica ja profundes transformacions que l'enllacen amb les noves formes econòmiques, culturals i socials de les societats complexes dels períodes calcolític i edat del bronze antic. Aquesta periodització s'ha pogut ajustar i millorar cada vegada amb més detall amb la incorporació de noves dades, però l'esquema bàsic roman molt semblant a la proposta original i, en general, ha estat poc qüestionat. La revisió dels últims anys, de nou gràcies a la sincronització amb els models pròxims (País Valencià, Migdia francès...) i sobretot a un notable increment de datacions absolutes, i a la seva anàlisi més detallada utilitzant els models bayesians, ha permès proposar una seqüenciació temporal en diferents fases, alguna de les quals és de nova formulació.

Així, s'ha proposat una fase antiga o Fase 0, amb cronologies anteriors al 5500 cal BC, associada a la presència de la ceràmica *impresa*, poc documentada a Catalunya, però amb presència clara en altres punts de la península Ibèrica, com ara a la costa del País Valencià (Pardo *et al.*, 2020). A continuació se situa la Fase 1, denominada Neolític Antic Cardial (c. 5500-5000 cal BC), que per algunes evidències podria comprendre una etapa més arcaica fins a 5200. La Fase 2 agrupa la documentació dels jaciments situats en el primer quart del v mil·lenni i que han rebut el nom d'Episcardial a partir de les morfologies de les ceràmiques (5000-4560 cal BC). Novament, al voltant de 4800-4700, es constaten variacions que probablement en el futur proper permetran subdividir el període. La Fase 3 comprèn la documentació i les evidències del Neolític Antic Postcardial, actualment ja definit com a Neolític Mitjà I, caracteritzat pels estils ceràmics de tipus Molinot i Montboló (c. 4690-3800 cal BC) i que són els precedents del període Neolític Mitjà II o Ple (c. 4150-3680 cal BC). Aquest darrer període no es tractarà en el present treball.¹

Aquest article té per objectiu oferir una síntesi de l'evolució històrica de les primeres societats agrícoles i ramaderes a la regió costanera catalana, ordenant, presentant i analitzant els aspectes més significatius, en l'àmbit històric, de les dades arqueològiques procedents dels jaciments localitzats i estudiats de manera extensa en aquestes àrees. De manera més detallada, es posarà èmfasi en les evidències del poblament i de les pràctiques funeràries integrant les novetats provinents dels projectes de recerca en curs en diverses àrees geogràfiques com ara el Pla de Barcelona, el tram inferior del riu Ebre o encara la zona de la desembocadura del Ter i del Fluvià, sempre en una visió global i que, per tant, incorpora tot d'altres zones costaneres i permet obtenir una visió de l'origen i el desenvolupament del primer poblament estable en aquest marc geogràfic i ecològic.

L'estudi dels punts més significatius dels canvis que es documenten en el mil·lenni i mig que considerem (c. 5600-4000 cal BC) confirmen que són altament signifi-

catius i que s'estan revelant clau per a conèixer el desenvolupament del sòcol poblacional sedentari i estable, intentant aproximar-se a les principals característiques econòmiques i culturals i a la seva evolució general durant aquesta franja temporal. La prioritat de l'anàlisi històrica s'establirà en l'estudi del poblament i de les dades funeràries, àmbits molt significatius per entendre l'evolució dels grups camperols.

Recordem que tant Pere Bosch-Gimpera com sobretot més tard Miquel Tarradell, en les respectives síntesis, havien remarcat per a aquest període el seu caràcter «cavernícola» denominant-los «pastors i agricultors cavernícoles» i «la civilització de les coves amb ceràmica decorada».² Ara la situació és totalment diferent. Com és conegut, el desenvolupament de l'arqueologia preventiva des de fa quaranta anys en el territori català ha permès una renovació dràstica del coneixement. La conjunció dels programes de recerca amb les operacions en jaciments i àrees patrimonials de tipus preventiu a causa d'obres o d'actuacions de paisatge ha facilitat el descobriment i estudi de centenars de jaciments arqueològics d'època prehistòrica a l'aire lliure. Aquestes evidències són molt nombroses en les àrees o zones que en els darrers anys han conegut una àmplia activitat econòmica com el Vallès o l'Alt Penedès o també en el Pla de Barcelona o les zones de costa del Maresme.

L'increment dels jaciments ha anat acompanyat d'una renovació metodològica profunda que ha comportat avenços en la cronologia, que amb l'aplicació de tècniques de datació absoluta ha deixat de ser un dels objectius de les intervencions, però també en l'estudi del registre recuperat, sigui de tipus mineral (abiòtic) o orgànic (biòtic), en el coneixement de les activitats del grup i amb les tècniques de determinació d'espècies vegetals i/o animals i l'estudi de la població.

La diversitat geogràfica de Catalunya és ben coneguda i dificulta l'establiment d'anàlisis generalistes i, per tant, el mosaic d'ecosistemes imprimeix variants específiques en les interrelacions entre els grups humans i el medi que són molt interessants donades les implicacions del cada àrea geogràfica. En aquest treball efectuem un estudi de l'espai litoral i del territori que li és proper. L'àmplia presència i diversitat de costes i àrees litorals tant pel que fa a l'orografia del paisatge en el moment del contacte amb la línia del mar —costes suaus (Maresme, Costa Daurada) o més abruptes (Costa Brava)— com també per la seva relació amb els cursos fluvials i, particularment, amb les zones de desembocadures (aiguamolls, barreges d'aigües i ecologia diversa) que afavoreixen l'aparició d'ecosistemes rics en recursos.

Un exemple per excel·lència n'és el Pla de Barcelona, un espai situat a la zona costanera central que es pot definir essencialment entre les desembocadures dels rius Llobregat i Besòs i que es caracteritza per una xarxa hidrogràfica densa perquè, a més del tram inferior dels dos rius esmentats, s'han documentat un ampli conjunt de cursos estacionals d'aigua que descendeixen de l'entorn muntanyenc

de Montjuïc i de la serra de Collserola. A més, s'ha establert l'existència, en el període considerat, d'un segment significatiu de la franja costanera que també està sent estudiat des dels punts de vista geomorfològic i paleobotànic.

Però no és l'únic. També hi ha la zona del tram inferior de l'Ebre, o la que es troba entre el cap de Creus i el cap de Begur amb el curs inferior i la desembocadura de dos importats rius, el Ter i el Fluvià, o encara l'àrea del cap de Salou fins a la desembocadura del riu Gaià, és a dir, un conjunt d'àrees litorals que presenten un gran interès pel que fa a les ocupacions humanes. L'existència de la serralada de Marina a la part més septentrional articula una cota lineal poc articulada i estreta que no és especialment atractiva com a hàbitat, com veurem en el cas dels períodes arcaics. En aquesta zona, les planes deltaïques o al·luvials són sovint pantanoses, com és el cas de la formada pel Ter. A la part més meridional, a la Serralada Prelitoral, la línia de costa se situa a cotes més baixes. Es disposa d'algunes propostes de reconstrucció de la línia de costa i les seves variacions al llarg de la prehistòria recent i s'hi perceben alguns canvis tant en la línia de costa com en la morfologia de les àrees properes al litoral, el més significatiu dels quals és la reducció dels llacs i zones d'aiguamolls i els canvis en les formacions dels deltes. D'altra banda, tot i que és molt probable que existissin, no es té constància d'assentaments prehistòrics inundats per l'actual línia marítima.³ Però sí que cal pensar en l'existència d'illes i altres formacions en les quals fos necessari un mitjà de navegació.

POBLAMENT COSTANER, UNA EVOLUCIÓ CONTINUADA VERS ELS POBLATS ESTABLES

El poblament abans del 5500 ANE

Cada vegada queda més ben documentada l'arribada de les pràctiques agrícoles i ramaderes per via marítima a Catalunya anteriorment al 5500 abans de la nostra era (a partir d'ara ANE). Una arribada per navegació ben contrastada, que no exclou la via continental, a través del Pirineu per l'interior, tot i que actualment és molt menys precisa. El punt d'origen se situaria, amb les dades actuals, a la zona del Mediterrani Central, al sud d'Itàlia, per bé que el punt inicial cal situar-lo al Pròxim Orient.

Aquesta nova possibilitat arcaica d'arribada marítima ha estat facilitada per la descoberta i l'anàlisi dels atuells ceràmics decorats amb una tècnica decorativa particular que ha rebut el nom de ceràmica *impresa* i que ha estat localitzada en diferents assentaments des del golf de Lleó fins a la zona d'Alacant. Es tracta d'espais a l'aire lliure, en un nombre molt reduït, ubicats a la zona costanera i amb cronologia absoluta per sobre del 5500 ANE. Es troben a la Provença, al Llenguadoc o a les costes del País Valencià, concretament a Costamar (Castelló) o al Barranquet i Mas d'Is a l'àrea d'Alacant. Aquests jaciments han permès recuperar ceràmica amb impressió de malacofauna dentada formant motius senzills i de pressió vertical discontinua.

A les regions de la costa catalana, diversos jaciments arqueològics han proporcionat algunes evidències que podrien associar-s'hi, però ara mateix no són concloents i podrien estar ja presents a l'etapa posterior. Tanmateix, els jaciments de la Caserna de Sant Pau del Camp (Barcelona), les Guixeres de Vilobí (Alt Penedès), la Cova de Sant Llorenç (Sitges) i el Cavet (Cambrils) poden correspondre a aquestes primeres instal·lacions de pagesos d'àmbit mediterrani.⁴ Ampliant una mica l'àrea d'anàlisi d'aquestes primeres evidències a tota la Mediterrània occidental, es constaten unes morfologies molt homogènies: poblats o instal·lacions antròpiques molt a prop de la línia de costa, hàbitat en forma de cabanes construïdes amb materials peribles i sobretot fosses excavades que són utilitzades per a activitats domèstiques, especialment per a l'emmagatzematge, és a dir, que a l'origen devien ser sitges enterrades. De fet, la conservació de fragments de carbons i de llavors de cereals, en ambdós casos carbonitzats, i de restes d'animals consumits ha permès establir que l'agricultura i la ramaderia són una pràctica estesa i ben consolidada i amb molt poca explotació de recursos de les zones d'implantació. La hipòtesi de l'arribada de petits grups de persones (colons) que s'haurien instal·lat en zones ecològicament riques i alhora aptes per a la pràctica agrícola és ara mateix dominant.

El poblament entre el 5500 i el 5000 ANE

A partir del 5500 ANE, i durant la segona meitat del VI mil·lenni, es documenta un augment del registre de jaciments i ocupacions interpretat com un creixement demogràfic que, de manera progressiva, va colonitzant el territori. La costa catalana i les zones del prelitoral més properes juguen a aquest nivell un paper determinant com a focus d'entrada i d'expansió. Diverses àrees tenen, amb la documentació actual, evidències d'aquests grups del període Neolític Antic Cardial. Es tracta del Pla de Barcelona, conjuntament amb l'àrea del tram inferior del riu Llobregat, la costa del Garraf amb les riques evidències de l'Alt Penedès i la zona de la Costa Daurada a la proximitat del riu Francolí o de la riera de Riudoms.

Al Pla de Barcelona, els jaciments més arcaics, dins d'aquest període, són el de la Caserna de Sant Pau del Camp, el de Berenguer de Palou 52-62, el de la Sagrera - LAV Estructura de l'estació de la Sagrera i, finalment, la sepultura de la plaça Vila de Madrid.⁵ L'estudi dels jaciments d'hàbitat permet constatar la seva ubicació en les zones amb abundants recursos hídrics, alhora que molt propers a la línia de costa. Es tracta d'assentaments a l'aire lliure, que es poden qualificar de poblats, tot i que majoritàriament es documenten agrupacions de fosses i altres estructures excavades, utilitzades sobretot en tasques de preparació, manteniment i conservació dels productes alimentaris (bàsicament cereals i lleguminoses). Aquests assentaments podien tenir unes àrees territorials d'explotació econòmica o d'ús més àmplies i en les quals s'haurien d'incloure els assentaments en coves del massís de Montserrat (cova Gran i cova Freda) o/i encara en els

contraforts muntanyosos del Baix Llobregat, com són la cova de Can Sadurní o la cova Bonica —totes en són contemporànies i tindrien funcions més específiques com ara estabulació, punt de cacera, etc.—. Cal assenyalar que, si bé la tecnologia i la tècnica per a l'elaboració de ceràmica són molt semblants, la diversitat de motius és ben diferent entre jaciments i zones geogràfiques.

Una de les àrees que també coneix aquest poblament agropecuari tan arcaic són les costes del Garraf i del Baix Penedès, però aquí es documenta una situació diferent, ja que sols es coneixen dues coves ocupades a nivell de costa: la de Sant Llorenç (Sitges) i la Foradada (Calafell), però, en canvi, hi ha un dens poblament a l'aire lliure a les planes de l'interior, principalment a l'Alt Penedès. Les dades parcials dels assentaments en cova de la costa contrasten de manera significativa amb la informació disponible dels poblats/jaciments a l'aire lliure que han permès, d'una banda, proposar la restitució de cabanes a les Guixeres de Vilobí, i de l'altra, fer una proposta genèrica de model de poblament per a la zona.

A la tercera zona, la de la costa Daurada propera al riu Francolí, s'hi han documentat tres assentaments a l'aire lliure en els quals també es documenten aquestes ocupacions arcaiques: el del Cavet i el Mas de l'Isidre (Cambrils) i el de Coll Blanc (Reus). L'anàlisi de la seva complementarietat amb assentaments en cova o abríc de les zones muntanyoses, per exemple la Cova de la Font Major (l'Esplugu de Francolí) o les Coves del Fem (Ulldemolins), no és tan evident amb les dades actuals com es planteja per a les altres àrees, com s'ha indicat. També a la costa suau del Maresme s'ha documentat un petit establiment a l'aire lliure, Can Xammar (Mataró), en el qual hi ha una estructura d'habitació de planta circular.

El tram inferior del riu Ebre, amb la documentació actual, mostra que les ocupacions més arcaiques i ben documentades es troben al massís dels Ports, com és el cas de l'àmplia i espectacular Cova del Vidre (Roquetes). De manera anàloga, a la zona de la costa de l'Alt Empordà, una petita cova, el Cau de les Guilles (Roses), presenta una ocupació amb restes molt parcials també d'aquest període.

En els dos darrers casos, aquesta absència d'habitat més ben documentada a les zones més planes i properes al mar o als cursos fluvials de l'Ebre i del Ter, sorprèn donades les seves característiques geogràfiques i mediambientals òptimes per als assentaments agrícoles. Creiem que s'ha d'atribuir a l'absència d'una recerca més sistemàtica. Les evidències escadusseres, per exemple les del Turó de les Corts a l'Escala, o les àmplies prospeccions efectuades en les terrasses del tram inferior de l'Ebre, deixen entreveure l'existència d'aquests assentaments. Cal no oblidar que el poblat de la Draga (Banyoles), un jaciment excepcional a la vora de llac de Banyoles, és contemporani i no s'ha inclòs en aquest estudi perquè es troba en una zona més interior, si bé constitueix un magnífic exemple dels poblats agrícoles instal·lats a la vora de cursos fluvials i amb reserves hídriques abundants.

En síntesi, les àrees litoral i/o prelitorals són àmbits geogràfics molt apreciats per a la instal·lació de petits poblats o vilatges dels primers agricultors. Es tracta de poblats a l'aire lliure, amb un petit nombre de cabanes i, sobretot, amb estructures domèstiques entre les quals destaquen les fosses destinades a l'emmagatzematge i els fogars o forns per a la cocció d'aliments. Des de les etapes arcaiques i en els diferents punts de la costa s'ha plantejat una complementarietat entre els establiments a l'aire lliure i les ocupacions de coves i/o abríc en àrees més properes. El registre arqueològic descobert en les coves seria el document més sòlid per a aquesta hipòtesi, ja que sovint s'hi detecten elements que defineixen funcions específiques, com ara un ús sepulcral, de punt de cacera o de gaita.

El poblament entre el 5000 i el 4500 ANE

Les restes ceràmiques han permès distingir des de finals del v mil·lenni unes variacions morfològiques i decoratives que han servit tradicionalment de guia material per a aquest horitzó. El poblament d'aquest nou període manté, d'una banda, la continuïtat de característiques generals de la fase anterior, i de l'altra, es constata que les evidències constructives i/o d'arranjament de l'espai es fan més notòries. Simultàniament, el nombre de jaciments és més elevat, fet que indicaria la continuïtat de les formes d'habitat i econòmiques dels primers pagesos i la seva progressiva consolidació.

Un punt geogràfic en el qual es constata aquesta transformació és la zona del Pla de Barcelona, on s'han documentat un total de sis assentaments distribuïts en dues zones geogràfiques diferenciades: tres s'ubiquen a l'actual zona del Raval: el jaciment de Reina Amàlia 31-33, el de la Caserna de Sant Pau del Camp i el de Nou de la Rambla 82. Els restants estan localitzats a la zona de Sant Andreu i la Sagrera.⁶ De fet, aquestes dues àrees comparteixen característiques ecològiques, com ara la presència de rieres, zones d'aiguamolls i aigües dolces abundants amb antics llacs i la línia de costa molt propera.

Una situació similar es donaria a la zona septentrional de l'Alt Empordà, on s'ubiquen dos assentaments a l'aire lliure: el de Camí dels Banys de la Mercè (Capmany) i un altre a Vilafant, denominat la Serra del Mas Bonet, tots dos amb ocupacions de diversos períodes i amb estructures enterrades (fosses, fons de cabanes, forats de pal...).⁷ El registre de l'àrea del Garraf i l'Alt Penedès mostra una forta continuïtat amb una nova reocupació de la Cova de Sant Llorenç (Sitges) i de les Guixeres de Vilobí, alhora que s'han descobert un nombre elevat de jaciments en aquesta zona, com serien el Mas d'en Boixos (Pacs del Penedès), el Pujolet de Moja i la Vinya d'en Pau (Vilafranca del Penedès). Anàloga situació es documenta a la zona meridional de Catalunya, ja que el jaciment del Cavet (Cambrils) continua ocupat i a la zona del tram inferior de l'Ebre destaquen els poblats del Barranc del Fabra i el Molló de la Torre (Amposta).

Aquest nombre elevat d'evidències ha permès una major aproximació a la forma dels poblats i de les estructu-

res d'habitació. Com en el període anterior, no hi ha una sola tradició constructiva, sinó que els poblats poden registrar diferències tant en els materials utilitzats com en els elements constructius. La pedra, la terra en forma de tova o tàpia i els elements vegetals, principalment branques i/o troncs, en serien els principals materials utilitzats. L'altre element clarament diferenciador en l'hàbitat és el tipus d'implantació en relació amb el sòl, és a dir, si són semienterrats i, per tant, una part de la cabana és una gran fossa o forma un retall excavat, o si l'estructura està construïda directament sobre la superfície del sòl. El tipus d'hàbitat semienterrat, o millor dit amb una part lleugerament per sota de l'antic nivell del sòl, és una tendència que es constata en aquest moment i l'ús de la qual perdurarà al llarg de tot el mil·lenni. La gran varietat de formes i dimensions ha permès un debat sobre les tècniques constructives utilitzades i la funcionalitat de la part «excavada», ja que aquesta és l'evidència conservada, fet facilitat per la seva pròpia constitució d'enterrada. Si bé en alguns casos la funció bàsica de cabana és plenament assumible, en d'altres, la funcionalitat pot ser més incerta, com per exemple en les fosses creades per l'extracció d'argiles per a recobrir, espais oberts amb petites estructures complementàries com els fogars interiors o els forats de pal que n'indiquen la utilització com a lloc d'activitats productives.

Com un exemple ben documentat d'aquesta mena d'hàbitat podem observar de nou les evidències a l'àrea del Raval de l'actual Barcelona. Es tracta sempre d'assentaments amplis, dels quals es conserven exclusivament les estructures negatives, que permeten proposar uns poblats amb una inversió de treball important. Destaca l'hàbitat del carrer Reina Amàlia 31-33, que permet observar/caracteritzar millor l'espai domèstic d'una unitat residencial. Es tracta d'una gran fossa, semiexcavada, d'uns 20 m² de superfície, de planta oval a l'interior de la qual es documenten una llar central, un forn i dos forats de pal que permeten proposar una coberta probablement de morfologia cònica o com a màxim a doble vessant.⁸ Es tracta d'una de les evidències més antigues del nord-est peninsular de cabana construïda, que a més presenta associades al seu voltant cinc fosses o sitges i diverses estructures de combustió que indiquen una instal·lació de naturalesa domèstica de caràcter estable. L'anàlisi cronològica i estratigràfica de l'estructura ha permès determinar el seu primer ús com a lloc d'hàbitat, i després documentar un procés de rebliment complex, amb fenòmens de sedimentació natural i altres d'antròpics entre els quals destaca l'ús com a lloc sepulcral. L'estudi ha permès, a més, afinar la cronologia, que indicaria un període d'ús de l'espai iniciat aproximadament entre el 4670 i el 4460 ANE, és a dir, vida i mort de la casa en una durada d'uns 150 anys.

Aquestes dades són molt interessants perquè permeten avançar en l'aproximació cronològica del model d'ocupació camperola que indica uns poblats plenament sedentaris, però un cicle d'ocupació i abandonament de durada mitjana, donada la necessitat de renovació dels espais de

cultiu agrícoles i els règims de guaret imprescindibles en les pràctiques agrícoles primitives.

Pel que fa als poblats instal·lats directament sobre el sòl i amb una major variabilitat de materials utilitzats i de tècniques constructives, queden ben il·lustrats pel poblament del Barranc del Fabra (Amposta). En aquest assentament, gràcies als sondeigs arqueològics i a les anàlisis d'imatges, es documenten nou cabanes de planta circular o lleugerament ovalades, amb murs d'argamassa d'argila i pedres, amb fogars, forats de pal i un mur de pedres regulars que devia envoltar tot el poblament.⁹ Tot i estar lleugerament més a l'interior, voldríem remarcar el poblament de Ca l'Estrada-2, a Canovelles, on recentment s'han descobert dues cabanes amb una solera de pedres calcàries molt ben disposades i que formen un sòcol i un conjunt de set fogars i forns.¹⁰

El poblament entre el 4500 i el 4000 ANE

A partir de la segona meitat del v mil·lenni, o lleugerament abans, un conjunt d'evidències materials ha permès diferenciar i caracteritzar un nou període en el qual, si bé està en plena continuïtat dels horitzons anteriors, es constata un conjunt de transformacions importants.

Les evidències dels poblats són similars a l'horitzó anterior, és a dir, uns assentaments majoritàriament a l'aire lliure, amb ocupacions complementàries a les coves i abrics propers. Es constaten, a més, unes agrupacions aïllades o formant agrupacions d'altres estructures domèstiques que també ajuden a definir el tipus d'assentament essencialment domèstic. Es tracta d'estructures de combustió, fosses destinades a l'emmagatzematge, fosses irregulars de funcionalitat incerta i d'altres les característiques morfològiques de les quals permeten associar-les a funcionalitats diverses com ara forats de pal, suports per a gerres, etcètera.

A la zona septentrional s'ubiquen una sèrie d'assentaments, en turons o punts elevats lleugerament propers a la línia de la costa. Destaca el poblament de Ca Isach (Palau-saverdera), que s'ocupa per primera vegada en aquest moment i que tindrà una àmplia i llarga continuïtat d'ocupacions en els períodes posteriors.¹¹ En l'etapa inicial sols s'hi ha documentat una cabana de planta rectangular definida per ranures excavades a la roca a l'interior de les quals hi havia els forats de pal de diàmetre mitjà (15 cm) que degueren encabir els troncs que formaven les palissades de les parets. A l'interior sols s'hi ha pogut documentar un fogar tipus braser. A l'exterior s'hi troben altres elements domèstics. D'altra banda, una sèrie d'assentaments més o menys propers cronològicament, ubicats lleugerament més al sud, també podrien correspondre a hàbitats, si bé se'n té una documentació més parcial. Es tracta del puig Mascaró de Torroella de Montgrí, amb materials arqueològics d'atribució epicardial, o de la Bassa (Fonteta, Forallac) o Saus II, prop de l'antic llac de Camallera.

L'increment de població i de poblats es constata a totes les altres zones costaneres i de l'àrea prelitoral. Per exemple, a la zona lleugerament interior de la costa central, a la plana del Vallès, s'ha documentat un nombrós grup d'as-

sentaments com ara els Mallols (Cerdanyola del Vallès); de Can Roqueta II (Sabadell), la Vinya del Regalat (Castellar del Vallès), o, lleugerament més enllà, la interessant cabana dels Vilars de Tous (Igualada). La situació és similar a la plana de l'Alt Penedès, on es proposa la darrera ocupació de les Guixeres de Vilobí i les ocupacions de Mas d'en Boixos (Pacs), Hort d'en Grimau (Castellví), la Serreta, Pujolet de Moja i Els Cirerers (Vilafranca), Pou Nou i el camí de Cal Piques (Olèrdola), i el turó de la Font del Roure (Fontrubí), és a dir, un nombre molt gran de jaciments, tots a l'aire lliure i amb una quantitat variable d'estructures enterrades, interpretades com a sitges, que s'estima per sobre de les 200.¹² Unes anàlisis detallades d'aquest tipus d'assentaments en els quals únicament trobem sitges n'ha permès una interpretació com a establiments específics per a les tasques agrícoles, sobretot d'emmagatzematge, propers a la zones de conreus i destinats exclusivament a aquestes tasques camperoles. Són una mostra més de la intensificació de l'explotació agrícola. Les ocupacions en cova són també molt nombroses, tant a la línia de la costa, on continuen ocupades la cova de Sant Llorenç o la del Gegant (Sitges), com lleugerament a l'interior, on destaca la cova de Can Sadurní a Begues, en la qual es constata l'ús com a espai sepulcral i posteriorment com a lloc per a l'establiment dels ramats. Una novetat molt significativa és la vinculada al poblament de la zona de Gavà, ja que és en aquest període que s'inicia l'explotació de la variscita a les mines prehistòriques de Gavà (vegeu *infra*).

Les ocupacions al Pla de Barcelona continuen donant un registre arqueològic molt ric que, a més de documentar el poblament, permet estudiar les activitats domèstiques. Un d'aquests exemples són les estructures de combustió, en forma de cubeta o fossa enterrada. És un tipus de fogar/forn no exclusiu de la zona litoral catalana, però aquí se n'hi ha constatat un gran nombre. Destaquen els conjunts de la zona de l'actual Raval, amb unes trenta llars al jaciment de la Caserna de Sant Pau del Camp, o l'exemplar ben conservat del carrer de l'Aurora 14B. L'anàlisi detallada i especialitzada n'ha permès documentar diversos tipus, tots amb cubeta excavada i farcits d'elements o blocs de pedra cremats l'anàlisi dels quals, en particular els remuntatges, ha permès acostar-se al seu funcionament. Així, és interessant assenyalar que no s'associen a espais d'habitació tancats, sinó a amplis espais a l'aire lliure que presenten propietats tèrmiques a mitjà i a llarg termini, com els rebliments de pedres que semblen indicar una aportació calorífica i d'il·luminació ràpida. En tots els casos, el seu ús per a la transformació de productes ha estat extensament proposat, si bé la polifuncionalitat i la reutilització d'aquestes estructures en dificulta la interpretació general.¹³

Dins d'aquesta mateixa categoria d'estructures cal indicar l'existència de llars de grans dimensions com les descobertes tant al jaciment de Nou de la Rambla 82 com en el de Riereta 38. Es tracta d'estructures de grans dimensions (alguna amb més de 2,40 m de diàmetre) amb

una morfologia regular en la qual destaquen el farciment de blocs amb senyals irregulars de cremació sobre el conjunt de troncs i branques, de roure, pi i tamarinde, que formen el llit inferior a la base de la cubeta. Tant les característiques estructurals com les funcionals ens han permès proposar el seu ús per a activitats de tipus col·lectiu, a les quals alguns autors atribueixen usos rituals o simbòlics vinculats a activitats festives i a agrupacions comunitàries per a la cohesió del grup.

Finalment, cal destacar l'hàbitat complex de la zona de la Sagrera on, gràcies a l'existència d'un gran nombre de forats de pal, és a dir, de senzilles estructures excavades dedicades a situar els pals que aguanten la coberta o les palissades, s'ha permès proposar una funcionalitat com a tancats o construccions lleugeres destinades a àrees de treball i/o a activitats variades de tractament dels productes excedentaris (assecat de cereals...). Es consolida, doncs, la teoria que l'assentament, extens si bé intermitent, s'ubica en un emplaçament amb unes característiques molt favorables prop del torrent d'Estadella i en la zona limítrofa del «graó barceloní», amb control sobre la plana baixa i proper a l'àrea d'inundació del riu Besòs, i pròxim a la zona de maresmes de la via Trajana. En relació amb aquest buit d'informació i a fi de proposar un model de poblament més integral, cal aprofundir en la naturalesa i la variabilitat de les tipologies d'assentaments i el seu ús funcional i domèstic.

La documentació actual permet proposar l'establiment de diverses comunitats que, si bé consumeixen productes similars, presenten variacions significatives. És veritat que l'explotació dels recursos abasta les matèries lítiques com el jaspi i també els elements marins, principalment la malacofauna, i s'orienta tant al consum com a l'elaboració d'ornaments, o fins i tot en les formes i decoracions de vasos ceràmics. Aquests es diversifiquen, ampliant el repertori de formes, si bé les decoracions se centren en cordons llisos i arquejats, acabats polits i brunyits, pentinats i algunes incisions. També és veritat que s'observen importants diferències en la tipologia dels assentaments, com ho demostra la variabilitat dels forats de pal i les estructures de combustió, així com l'existència de plataformes de preparació i transformació de productes biòtics i abiòtics. Cal plantejar-se com a hipòtesi si aquesta variabilitat està en relació amb els àmbits ecològics de la implantació precisa dels assentaments.

Però és probable que tingui més a veure amb les pràctiques econòmiques i socials dels grups, cada cop més diversificats. De fet, l'estudi de les ocupacions de la Sagrera del v mil·lenni mostra un tret important i poc abundant en la prehistòria catalana: el tancament en una cleda feta de material perible. Notem també altres diferències, com per exemple en les pràctiques funeràries, en què les dues concentracions de necròpolis de la Caserna de Sant Pau del Camp destaquen per la seva singularitat.

A la part meridional de la costa catalana destaca la Timba d'en Barenys, però sobretot la rica documentació de la zona de les terrasses del tram inferior de l'Ebre, amb

algunes evidències d'hàbitat, però sobretot de necròpolis. Jaciments com el Masdenvergenc, el Molló de la Torre o Mas Benita permeten continuar proposant un model d'hàbitat amb assentaments semipermanents a l'aire lliure, ubicats principalment a la zona de les terrasses fluvials del riu Ebre i complementats amb coves/abrics que se situen als contraforts del Ports.

MANIFESTACIONS FUNERÀRIES: INNOVACIÓ I DIVERSITAT

Les manifestacions funeràries constitueixen un dels registres de les poblacions passades que ajuden a recuperar bona part de les seves característiques socials, econòmiques i simbòliques. Es tracta de l'estudi dels morts per aproximar-se a la població viva, sempre tenint en compte les precaucions bàsiques dels límits que imposa el registre arqueològic (naturalesa de la mostra estudiada, límits de la conservació de matèries orgàniques, etc.).

En general, es considera que les primeres poblacions pageses «normalitzen» les pràctiques funeràries. Les causes explicatives són sobretot de tipus sociològic, com la variació de l'estructura social o el pes dels ancestres en les noves formes productives, bàsicament les agrícoles, com són el valor i la propietat de la terra. L'enterrament no és un fenomen nou ni exclusiu de grups agrícoles i ramaders, ja que s'han constatat exemples de sepultures i fins i tot de necròpolis entre poblacions caçadores recol·lectores, però són molt poc nombroses. Com a exemple proper destaca, a la costa valenciana, la necròpolis d'El Collado (Oliva),¹⁴ amb catorze sepultures, o la utilització de la cova de Cingle del Mas Nou (Castelló), amb restes de set individus en un espai sepulcral. Està plenament assumit que és amb les noves formes econòmiques del període neolític que es normalitza com a pràctica social el tractament i l'enterrament dels membres de la comunitat.

En l'estudi de les societats camperoles de l'Europa Occidental i també de l'àrea mediterrània es manifesta una evolució marcada per l'estreta relació espacial entre el món dels morts i el dels vius en les etapes inicials, alhora que es constata una gran diversitat de formes sepulcral i de gestos funeraris. De manera progressiva apareixerà el fenomen de la necròpolis, separada de l'hàbitat, i després, la monumentalitat de les estructures funeràries, amb l'aparició del megalitisme i l'increment dels objectes associats a les tombes, que permeten documentar una progressiva diferència social i econòmica entre la població.

Centrant-nos en l'objectiu d'aquest treball, l'anàlisi de les primeres manifestacions d'època neolítica documentades a la costa del nord-est peninsular, podem documentar i debatre aquestes característiques generals.

En el període més antic, de la segona meitat de VI mil·lenni, el Neolític Antic Cardial, les evidències funeràries més freqüents mostren l'ús de coves i abrics com a llocs sepulcral. Així ho trobem testimoniats a la cova de Can Sadurní, a la Bonica i a la Foradada, per citar les que són a

prop de la línia de la costa central, tot i que també se'n troben a l'interior. El cas de la cova de Can Sadurní és paradigmàtic, ja que s'hi han constatat inhumacions primàries de tipus successiu que han permès, fins ara, reconèixer l'existència de deu individus, amb ofrenes alimentàries, però també amb objectes d'abillament com ara restes de vestit, vasos ceràmics o les parts lítiques de les eines. El caràcter paradigmàtic també es dona en constatar la seva utilització polivalent i variable al llarg del temps, és a dir, l'alternança d'ús com a espai sepulcral i altres usos, com per exemple el d'establiment d'animals.¹⁵

En relació amb els enterraments a l'aire lliure, el registre funerari d'època neolítica arcaica és més rar i difícil de documentar, però les evidències descobertes al Pla de Barcelona són innovadores i permeten obrir i plantejar una sèrie de preguntes en clau històrica que afecten la globalitat de la discussió que s'estableix per a aquest registre al nord-est peninsular. Es tracta, en efecte i de manera molt sintètica, de constatar, d'una banda, la presència de sepultures individuals a l'aire lliure associades a les primeres poblacions del VI mil·lenni, i de l'altra, la variabilitat de les pràctiques funeràries al V mil·lenni, i debatre la seva influència en l'origen de l'estandardització de les sepultures del IV mil·lenni amb les evidències dels anomenats «sepulcres de fossa».

De manera molt resumida, les unitats funeràries localitzades al subsol de Barcelona són tres sepultures en les fases més antigues del neolític. Una en l'horitzó cronològic afí al període cardial que va ser localitzada a la plaça de la Vila de Madrid, i dues sepultures situades en l'amortització de l'estructura d'habitació de Reina Amalia 31-33, amb una cronologia de mitjan V mil·lenni. En tots tres casos, l'enterrament utilitza una fossa molt senzilla com a receptacle i pràcticament no hi ha objectes d'acompanyament dels esquelets.

L'evidència major és sens dubte la necròpolis de la Caserna de Sant Pau del Camp, amb un total de 25 sepultures i que cronològicament se situen aproximadament a l'entorn de 4600-4400 ANE. La novetat es dona en la constatació d'una necròpolis a l'aire lliure, és a dir, en l'agrupació voluntària d'un grup de sepultures, en aquest cas individuals i en posició primària, cada una en una fossa. Les estructures són, en efecte, molt simples a nivell estructural i s'hi ha observat una certa variabilitat en els gestos funeraris. La documentació d'objectes associats dipositats a la manera d'aixovars és més important i es troba a la base de lectures pioneres sobre les característiques socioeconòmiques de la societat i també de les hipòtesis sobre la diferenciació sexual del treball. Aquest mateix registre d'objectes permet acostar-se a detectar les xarxes d'intercanvi. Els objectes documentats en els jaciments funeraris del Pla de Barcelona i de les àrees properes com l'Alt Penedès mostren com, des de mitjan V mil·lenni, existeix ja una circulació de productes finalitzats que vincula els pobladors d'aquesta àrea amb altres zones peninsulars o centreeuropees. Alguns dels documents més significatius són la part lítica de les destrals polides

fetes amb jadeïta, objectes procedents dels Alps que indiquen ja l'existència d'aquestes xarxes de mitjà i llarg abast.

La continuïtat del registre funerari en el iv mil·lenni a la zona de costa entre el Llobregat i el Besòs és constant per l'existència de sis sepultures associades a l'anomenada cultura dels sepulcres de fossa, distribuïdes de manera irregular en jaciments per tot el pla de Barcelona.

L'observació d'aquesta necròpolis al litoral de l'actual Barcelona i la seva relació amb l'origen de la normalització estructural de les sepultures dels sepulcres de fossa pot ser objecte de debat. De fet, si bé la gran variabilitat en la disposició dels esquelets no s'acosta a les normes més rígides del iv mil·lenni, la morfologia i la pròpia realització de la necròpolis ho prefiguren. Seria similar a les constatacions que es poden fer del món funerari de l'Alt Penedès. En aquesta àrea molt rica i ben estudiada s'evidencia també el concepte de petites necròpolis com la de l'Hort d'en Grimau, la Serreta o el Pujolet de Moja, totes amb cronologies entorn de 4300-4000 ANE. La morfologia de les tombes permet diferenciar dues formes majoritàries: d'una banda, hipogeus construïts en pou i cambra funerària lateral i segellada amb lloses verticals, i de l'altra, la fossa amb banqueteta, és a dir, una estructura formada per un rebaix circular al centre del qual s'obre una fossa oval que constitueix la cambra sepulcral. Les anàlisis tant de les estructures com del material arqueològic associat permeten proposar, per a aquestes darreres, una cronologia lleugerament més recent.

És probable que el cas del Vallès, amb els jaciments de Can Roqueta i Cova de les Ànimes, respongui a unes característiques similars. En resum, a la zona de la costa i de les regions prelitorals, com ja es va indicar arran de la interpretació de la necròpolis de la Caserna de Sant Pau del Camp, cal proposar que durant la franja mitjana i al darrer quart del v mil·lenni es prefiguren tant la morfologia com les característiques genèriques dels materials associats, dels elements que seran definitoris dels sepulcres de fossa a la primera meitat del iv mil·lenni. Aquesta proposició respon, al nostre entendre, a la necessitat de vincular el fenomen de la normalització funerària del neolític mitjà del nord-est a les evidències culturals transpiriniques dels grups Chasséen (França) o Cortaillod, fruit sens dubte de les àmplies xarxes d'intercanvi i informació que permeten documentar una certa uniformitat de les pràctiques funeràries individuals, directament vinculades en l'àmbit funerari amb la consolidació de les estructures econòmiques i sobretot socials de les primeres societats agropecuàries.

A la regió més meridional de Catalunya, les abundants pràctiques funeràries de la zona d'Amposta participen de ple en el debat exposat. Cal recordar que es disposa d'un abundant registre funerari amb més de vuitanta tombes que tenen una distribució àmplia, ja que es localitzen en setze jaciments, com per exemple Mas Seròs II, Molló de la Torre, el Molinàs, i que en alguns casos formen veritables necròpolis que poden arribar fins a les vint-i-cinc tombes. La cronologia seria àmplia, ja que es proposa des

de la segona meitat del v i la primera meitat del iv mil·lenni. Així, doncs, com en el cas dels exemples de la costa central, es tractaria també de les primeres necròpolis. Amb tot, la morfologia de les tombes i els materials associats presenten unes particularitats que de moment són específiques d'aquest territori. En relació amb la forma de les tombes, se'n constaten dues d'identiques a les zones litorals del nord: els hipogeus amb pou i cambra, aquí formant les anomenades «covetes laterals tancades amb lloses verticals» i fosses rectangulars, aquí amb parets revestides de lloses. La diferència seria la constatació d'un tipus de tomba o estructura tumulària definida com a cista o caixes de lloses amb un petit túmul de pedra al seu voltant, l'exemple més clar de la qual és la sepultura del Molinàs. La morfologia i sobretot les dimensions d'aquestes darreres tombes creiem que no permet classificar-les com a megalítiques, tot i que estructuralment hi comparteixen similituds.¹⁶

Els enterraments són primaris i individuals, i acullen representants de tota la població, ja que se'n constaten tant de femenins com de masculins, amb un predomini d'adults sobre joves i infants. Una bona part de les sepultures tenen objectes d'acompanyament representats per vasos ceràmics, indústria lítica i destrals polides, però destaquen els objectes fets amb petxines i valves, sobretot els llargs collarets que embolcallen la part superior dels cossos. Aquests elements no són exclusius i també es troben en algunes altres zones, però en menor nombre; són propis d'aquesta àrea. Estan fets de petxines retallades i perforades, amb algunes peces lítiques singulars disposades a la part central, cosa que indica una concepció i una producció planificades. De fet, alguns tenen una llargada superior al metre, cosa que representa un pes també molt elevat i dificultats a l'hora de portar-los en les activitats festives o habitualment. Es troben també algunes polseres fetes amb valves de *Glycimeris* retallades interiorment fins a obtenir-ne una anella o element circular.

El darrer aspecte que cal destacar és l'aparició, al llarg del v mil·lenni, del megalitisme, és a dir, de la voluntat específica d'atorgar monumentalitat a les estructures funeràries. La documentació actual per a Catalunya i les àrees veïnes indica que aquest fenomen es donaria també a mitjan v mil·lenni i, en un primer moment, sobretot en zones del Cabrerès i la vall mitjana del riu Ter, i potser en altres zones del Prepirineu i el Pirineu. La costa estudiada aquí no presenta evidències d'aquestes sepultures monumentals tan arcaïques. Tanmateix, els treballs en curs de recerca a Vilanera-Empúries, prop de les zones d'aiguamolls i de l'antiga desembocadura del riu Ter, podrien aportar noves dades que canviarien aquesta visió.

DISCUSSIÓ

Les àrees geogràfiques properes a la costa del nord-est de la península Ibèrica mostren una rica documentació d'assentaments datats al període neolític. L'ocupació prefe-

rencial prop dels principals recursos hídrics del país és especialment significativa entorn de les principals desembocadures i permet plantejar un cert control de la navegació marítima fluvial, però també una ocupació planificada del territori i una intensificació en l'explotació dels recursos, sobretot a finals del període estudiat. L'anàlisi efectuada ha permès documentar una distribució geogràfica de les poblacions que cobreix el conjunt del territori, si bé és cert que en algunes àrees el coneixement és més detallat i la continuïtat del poblament està més ben documentada tant per una major activitat de recerca com de preservació.

Les principals estructures recuperades corresponen a cabanes, fosses que s'utilitzen com a sitges o sepultures, estructures de combustió, forats de pal que indiquen també la presència de palissades i altres estructures de limitació perimetral. Aquestes serien les principals evidències arqueològiques dels primers poblat, segurament formats per poques unitats d'habitació i que devien acollir un nombre de població reduït. S'observa també una diversitat en el tipus d'habitat segons els diferents materials: terra en forma de toves o encanyissats, murets de pedra seca, brancatges, etc. Tot i que el nombre no és gaire elevat, es tracta de cases de planta circular, ovalada o rectangular, la materialització de les quals, tot i tenir un model genèric comú, s'adapta al medi geogràfic i ecològic en el qual s'instal·len. La hipòtesi d'una dualitat i complementarietat entre els establiments en cova o abríc i els ubicats a l'aire lliure es consolida en àrees com el Penedès o l'Alta Garrotxa. Aquest fet no exclouria per a alguns abrics i coves la possible funció d'habitat pròpiament dit. El registre també indica un nombre creixent d'assentaments al llarg dels 1.500 anys estudiats i que cal interpretar com la progressiva consolidació de les poblacions i del nou sistema econòmic i social vinculat a un major aprofitament i control del cicle agrícola i ramader. Tot sembla indicar que el creixement no seria constant, sinó que tindria unes franges d'acceleració com, per exemple, la segona meitat del v mil·lenni, que en el registre indica un fort creixement demogràfic i poblacional en general, també ben constatat al llarg de la línia de costa.

En aquesta dinàmica poblacional hi tenen molt a veure les pràctiques productives destinades a obtenir els mitjans de subsistència. Cal indicar que les poblacions del neolític antic a la zona de Catalunya són, des de l'inici, agrícoles i ramaderes, tret que és compartit per la globalitat de les poblacions del Mediterrani occidental, per no dir de tota l'Europa occidental. En els últims decennis ha quedat admès que el procés de transformació econòmica que representa el pas de l'economia de caça i recollecció a productors de subsistència es fa per l'arribada de nous productes i animals, així com de les seves tècniques i els seus sistemes de gestió i d'explotació. Deixant de costat el gos, que podria tenir uns precedents de domesticació arcaics i en diferents àrees geogràfiques, la resta de productes destinats a la producció agrícola i ramadera arribaran ja amb morfologia domèstica. Es tracta des dels primers mo-

ments de cereals, principalment el blat nu (*Triticum aestivum/durum/turgidum*), l'espelta bessona (*Triticum dicoccum*) i l'espelta petita (*Triticum monococcum*), i l'ordi, probablement de tipus vestit (*Hordeum vulgare var. vulgare*). Lleugerament més tard, a cavall entre el vi i el v mil·lenni, seran més comuns l'ordi nu (*Hordeum vulgare var. nudum*) i el blat dur (*Triticum tipus durum/turgidum*), juntament amb possibles evidències del cultiu del cascalt (*Papaver somniferum*). Ja a la primera meitat del v mil·lenni es continua documentant el cultiu i consum de l'ordi i el blat nus en aquesta fase, juntament amb la presència significativa del pèsol (*Pisum sativum*).¹⁷

La ramaderia està ben constatada també des del moment inicial amb la cria i consum de les ovelles (*Ovis aries*), de les cabres (*Capra hircus*), dels porcs (*Sus domesticus*) i dels bous (*Bos taurus*) com a espècies objecte de control reproductiu, gestió ramadera i consum generalitzat. Totes són espècies nouvingudes i com en el cas de les espècies vegetals no hi ha cap procés de domesticació autòctona descobert. En les etapes inicials els ovicaprins tenen un pes molt elevat i de manera progressiva es va documentant una gestió ramadera més diversificada, que pot tenir lleugeres variacions regionals. Els suïds són apreciats i la seva cria està orientada a l'obtenció de carn, i es documenta per exemple en els jaciments de la Caserna de Sant Pau i de Reina Amàlia (Barcelona) una matança selectiva dels exemplars mascles en finalitzar l'etapa de creixement, just en el seu moment òptim de la carn. El pes de les aportacions dels bovins és molt variable i en la majoria d'assentaments és relativament reduït, però puntualment poden ser més importants, com en el cas de la cabana de Reina Amàlia (Barcelona).

Aquesta economia agrícola i ramadera es complementa amb les aportacions dels recursos salvatges explotats en els diferents assentaments. La cacera i la recollecció de plantes salvatges estan ben documentades, tot i que la seva aportació dins de l'aprovisionament de recursos alimentaris es considera, però, reduïda. La caça s'efectuava amb diferents espècies properes als poblat i destaquen el cérvol (*Cervus elaphus*), el porc senglar (*Sus scrofa*), el cabirol (*Capreolus capreolus*) i la cabra salvatge (*Capra pyrenaica*).

Per al nostre estudi és molt interessant observar el pes de les pràctiques de recollecció de recursos salvatges provinents del mar. S'analitzen jaciments situats a distàncies molt curtes de la línia del mar i, per tant, l'explotació potencial d'aquests recursos seria lògica, a més que els suposem un bon coneixement del món marítim pel fet d'haver-se desplaçat en aquest medi. Les dades provenen de diverses fonts: la primera, l'aportació d'algunes eines i els estris vinculats a la pesca; després, les restes biòtiques procedents del seu consum/recollecció (restes de peix o malacològiques) trobades en jaciments arqueològics, i, darrerament, els resultats de les anàlisis isotòpiques destinades a establir l'alimentació d'aquests grups.

Dels jaciments del Pla de Barcelona provenen blocs de pedra polits amb incisions laterals que han estat interpre-

tats com a pesos de xarxa de pesca, i en aquesta mateixa àrea es tenen documentades diverses restes d'espines de peix, una pua d'erició de mar i dents d'espàrids, que segurament correspondrien a deixalles de consum. Són poques restes, però donada la dificultat de conservació i descoberta són bones indicadores del seu consum, en aquest cas, al v mil·lenni. De cronologia lleugerament més recent, a les mines de Gavà s'ha recuperat un nombre més elevat de restes, entre les quals s'han identificat peixos de la família dels espàrids com ara déntols (*Dentex sp*), pagells (*Pagellus erythrinus*) i pagres (*Pagrus pagrus*); també s'ha localitzat una vèrtebra de la família dels triàquids, és a dir, de peixos cartilaginosa com les mussols.

Molt més nombroses són les restes malacològiques localitzades en els assentaments del període estudiat i que indicarien la recollecció de mol·luscs. S'han localitzat en l'assentament del Cavet i en la major part dels assentaments de la costa central catalana (Caserna de Sant Pau del Camp, Reina Amàlia 31, mines prehistòriques de Gavà). Cal indicar que el seu alt nombre no és un indicador directe de consum, ja que la seva presència en els assentaments costaners pot ser fruit d'una aportació natural (indicada sovint per un alt grau de rodament) o d'una aportació antròpica, però destinada a altres funcions no alimentàries com la fabricació d'elements d'ornament. Els estudis recents indiquen que malgrat que el tàxon més abundant siguin sempre els bivalves, principalment del gènere *Glycymeris*, les més consumides devien ser les conquilles del gènere *Patella*, anomenades barretets.¹⁸

En resum, es tracta de poblacions que tenen en les pràctiques agrícoles i ramaderes la font d'alimentació més important ara que s'integren en el marc de relacions socials i poblacionals dels grups. Les dades actuals, tant en el registre com en les anàlisis més especialitzades, indiquen una poca interrelació i consum de productes marins, fet que contrasta obertament amb una distribució espacial clara a la zona de costa i la seva condició de mariners tenint en compte que el mar és un dels medis de mobilitat utilitzats.

CONCLUSIONS

Com s'ha exposat en l'anàlisi de les evidències arqueològiques documentades a l'àrea costanera de Catalunya, les dades permeten reflexionar i dur a terme una lectura històrica de les transformacions culturals, tecnològiques i poblacionals entre el vi mil·lenni i l'inici del iv abans de la nostra era.

La primera evidència és una gran continuïtat de poblament dels primers pagesos i agricultors, tant per la ubicació dels assentaments com per la naturalesa de les evidències d'estructures d'hàbitat, de conservació i producció d'aliments, és a dir, la pròpia estructura dels poblats. En relació amb l'anàlisi geogràfica i territorial s'observa la prioritat de l'ocupació de zones amb abundants recursos aquífers, aprofitant llacunes d'aigua dolça, a prop de les

àrees on les rambles s'acosten i desemboquen a la mar. Els documents actuals indiquen que els poblats sedentaris estaven formats per petites agrupacions de cabanes i estructures domèstiques complementàries, que mostren una important diversitat tecnològica i estructural. Com s'ha exposat, el registre és a aquest nivell incomplet perquè solament es poden documentar arqueològicament les estructures negatives i probablement conservades parcialment, a causa de les afectacions i alteracions de les cotes superiors.

Des d'una perspectiva més general, el model poblacional definit com un conjunt estable de poblament situat a l'àrea litoral en confluència amb les desembocadures de cursos fluvials, aprofitant els recursos dels ecosistemes del seu entorn, encara no està ben identificat al llarg del mil·lenni i només està mig estudiat. Altres regions amb programes de recerca en curs sí que podrien presentar unes dinàmiques poblacionals similars que ara formen part d'hipòtesis de treball. Ens referim, per exemple, al tram inferior del riu Ebre o a la regió del Baix Empordà, on actualment estem desenvolupant recerques en aquesta mateixa línia.

Així mateix, les evidències del món funerari recuperades a la zona d'estudi indiquen, com en el cas de l'hàbitat, una forta continuïtat durant tot el període. Un dels trets més significatius és, sens dubte, l'aparició de les necròpolis, on es constaten signes socials innovadors, com serien la separació dels espais d'habitació i sepulcrales, amb la individualització de les sepultures. Les pràctiques funeràries adquireixen també un rol rellevant en el vi mil·lenni i es documenta el fenomen de la normalització de la mort i l'existència d'un valor per als ancestres, poc documentat en les grups de caçadors/recollectors. Amb la documentació actual insistiríem en la hipòtesi plantejada fa temps de l'existència, en aquests períodes, d'una gran varietat de formes funeràries: cova natural utilitzada com a hipogeu o panteó, sepultures senzilles en fosses, utilització puntual d'altres fosses inicialment no funeràries per a ús sepulcral i, també, malgrat no tenir-ne casos clars en els jaciments costaners, l'aparició del monumentalisme de tipus megalític. La diversitat de contenidors i d'estructures amb gran inversió de treball i de coneixement tècnic no amaga un gest funerari molt similar i comú centrat en la inhumació primària individual. En aquest punt hem de preguntar-nos si no són els precedents i l'origen de la normalització estructural de les tombes del iv mil·lenni anomenades sepulcres de fossa. Per cronologia, indubtablement ho poden ser, però no s'han d'excloure les influències culturals externes, sobretot d'àmbit europeu, ja que, com es constata en la difusió dels productes, a partir del 4300 abans de la nostra era s'observa una primera intensificació de la circulació de productes elaborats o de matèria primera, sobretot de tipus transpirinenc.

La singularitat d'aquests primers grups d'agricultors i ramaders ens permet identificar i seqüenciar una gran diversitat d'estratègies centrades en el patró d'assentament, però també en relació amb els productes manufacturats,

consumits i posats en circulació a través de xarxes que es poden considerar extenses, si bé intermitents, de redistribució d'uns productes, però també un intercanvi genètic i tecnològic essencial per a l'expansió i èxit del model neolític. Com s'ha posat en evidència, es tracta d'un període clau i alhora molt interessant perquè es centra en el germen de la formació i consolidació del fenomen de les societats camperoles preindustrials que conformen, en essència, la base de l'alimentació actual.

NOTES I REFERÈNCIES

- [1] Una visió general de tot el període es pot trobar a M. MOLIST, M. SAÑA i R. BUXÓ. «El Neolític a Catalunya: entre la civilització de pastors i agricultors cavernícoles i els primers pagesos del pla». *Cota Zero: Revista d'Arqueologia i Ciència* [Vic], núm. 18 (2003), p. 34-53. Cal veure R. BUXÓ, J. F. GIBAJA, A. PALOMO, R. PIQUÉ i X. TERRADAS (ed.). «Les primeres societats neolítiques de Catalunya 5600-4500 aC: estat de la qüestió i nous reptes de recerca». *Cypsela* (Barcelona: Museu d'Arqueologia de Catalunya), núm. 22 (2022), p. 7-10. En relació amb els estudis específicament cronològics, vegeu F. X. OMS, X. TERRADAS, B. MORELL i J. F. GIBAJA. «Mesolithic-Neolithic transition in the northeast of Iberia: Chronology and socioeconomic Dynamics». *Quaternary International*, núm. 470 (2018), p. 383-397.
- [2] P. BOSCH GIMPERA. *Etnologia de la Península Ibérica* [1932]. Edició recent de J. Cortadella. Urgoiti, Pamplona 2003; M. TARRADELL. *Les arrels de Catalunya*. Vicens-Vives, Barcelona 1962; A. M. MUÑOZ. *La cultura neolítica catalana de los «sepulcros de fosa»*. Instituto de Arqueología y Prehistoria. Universitat de Barcelona, Barcelona 1965. (Publicaciones Eventuales; 9)
- [3] S. RIERA, R. JULIÀ i L. PICORNELL. «Evolució del paleoambient de la plana barcelonina al Neolític». A: A. GÓMEZ i M. MOLIST (ed.). *La prehistòria al pla de Barcelona. Documents per a una nova síntesi*. MUHBA, Barcelona 2016, p. 65-73 (Documents; 11); R. JULIÀ i S. RIERA. «Proposta d'evolució del front marítim de Barcelona durant l'holocè, a partir de la integració de dades geotècniques, intervencions arqueològiques i cronologies absolutes». *Quarhis. Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona*, núm. 8 (2012), p. 16-37.
- [4] A. GÓMEZ-BACH i M. MOLIST. «Caserna de Sant Pau del Camp (Barcelona): noves dades per al Neolític Antic Cardial del nord-est peninsular». *Cypsela*, núm. 20 (2014-2016), p. 11-23; S. PARDO, A. GÓMEZ-BACH, M. MOLIST i J. BERNABEU (coord.). *Contextualizando la cerámica impresa: horizontes culturales en la Península Ibérica*. Servei de Publicacions. Universitat Autònoma de Barcelona. Barcelona 2020.
- [5] I. PEREIRA, A. GÓMEZ-BACH, J. NADAL i M. MOLIST. «Les ocupacions prehistòriques del carrer Berenguer de Palou (la Sagrera, Barcelona) en el context de la prehistòria al Pla de Barcelona». *Tribuna d'Arqueologia* 2018-2019 (2021), p. 356-371; R. POU, M. MARTÍ, X. JORDANA, A. MALGOSA i J. F. GIBAJA. «L'enterrament del Neolític Antic de la plaça de la Vila de Madrid (Barcelona). Una estructura funerària del VI mil·lenni aC». *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona*, època II, núm. 6 (2010), p. 94-107.
- [6] M. MOLIST, A. GÓMEZ, A. BREU, J. GONZÁLEZ, A. BORDAS, K. HARZBECHER i J. FERNÁNDEZ. «Buried structures in Barcelona plain's neolithic settlements: A general revision, morphological and morphometric analysis gaining a functional interpretation». *Quaternary International*, vol. 472 (2018), p. 246-258.
- [7] R. ROSILLO, A. PALOMO, J. TARRÚS, A. BOSCH, R. GARCIA, F. ANTOLÍN, G. CAMPPENY, I. CLEMENTE, X. CLOP, E. GARCIA, J. F. GIBAJA, M. OLIVA, R. PIQUÉ, M. SAÑA i X. TERRADAS. «Darreres troballes de la prehistòria recent a l'Alt Empordà. Dos assentaments a l'aire lliure: la Serra del Mas Bonet (Vilafant) i els Banyes de la Mercè (Capmany)». *Tribuna d'Arqueologia* 2010-2011 (2012), p. 41-62.
- [8] J. GONZÁLEZ, K. HARZBECHER i M. MOLIST. «Un assentament del V mil·lenni a la costa de Barcelona». *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona*, època II, núm. 7 (2011), p. 95-107.
- [9] J. BOSCH. *El procés de neolitització a la regió del curs inferior de l'Ebre*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. Barcelona, 2005.
- [10] J. ROIG, J. M. COLL, J. A. MOLINA i R. GÓMEZ. «El poblat neolític de ca l'Estrada-2 (Canovelles, Vallès Oriental)». *Tribuna d'Arqueologia* 2016-2017 (2018), p. 217-239.
- [11] J. TARRÚS (ed.). *El poblat neolític de Ca n'Isach (Palau-Saverdera, Alt Empordà)*. Museu d'Arqueologia de Catalunya. Girona 2017. (Sèrie Monogràfica; 27)
- [12] J. MESTRES i X. ESTEVE. «Sitges, cenotafis i sepulcres. 20 anys d'intervencions arqueològiques al Penedès». A: X. ESTEVE, C. MIRÓ, N. MOLIST i G. SABATÉ (ed.). *Jornades d'Arqueologia del Penedès 2011* (2016), p. 3-27.
- [13] A. GÓMEZ i M. MOLIST (ed.). *La prehistòria al pla..., op. cit.*
- [14] J. F. GIBAJA, M. E. SUBIRÀ, X. TERRADAS, F. J. SANTOS, L. AGULLÓ, I. GÓMEZ-MARTÍNEZ, F. ALLIÈSE i J. FERNÁNDEZ-LÓPEZ DE PABLO «The Emergence of Mesolithic Cemeteries in SW Europe: Insights from the El Collado (Oliva, Valencia, Spain) Radiocarbon Record». *PLoS One* [San Francisco], vol. 10, núm. 1 (gener 2015), p. 1-18.
- [15] M. EDO, F. ANTOLÍN, P. MARTÍNEZ, M. J. VILLALBA, J. M. FULLOLA *et al.* «La cueva de Can Sadurní (Begues, Barcelona). El episodio funerario del Neolítico antiguo cardial pleno. Estado actual de la cuestión». A: J. F. GIBAJA, M. E. SUBIRÀ, A. MARTÍN, M. MOZOTA i J. ROIG. *Mirando a la muerte. Las prácticas funerarias durante el Neolítico en el noreste peninsular*. Vol. III. E-ditArx – Publicaciones Digitales, p. 207-377.
- [16] J. BOSCH. *El procés de neolitització..., op. cit.*
- [17] F. ANTOLÍN i M. SAÑA. «Les activitats de subsistència en el Neolític Antic del nord-est peninsular». *Cypsela*, núm. 22 (2022), p. 125-146.

[18] LL. LLOVERAS, O. VICENTE, M. MOLIST, J. NADAL, S. RIERA i A. ESTRADA. «Interpretación tafonómica de la malacofauna marina en el yacimiento neolítico de la Caserna de Sant Pau (Barcelona)». *Archaeofauna*, núm. 23 (2014), p. 169-179; A. GÓMEZ, J. NADAL i M. MOLIST. «El mar i

les comunitats humanes al llarg de la prehistòria al Pla de Barcelona». *Quaderns d'Història*, núm. 21, *Barcelona i el mar. Homenatge a Antoni de Capmany, 1742-1813* (2014), p. 61-71.

NOTA BIOGRÀFICA

Miquel Molist (Manlleu, 1956) és catedràtic al Departament de Prehistòria de la Universitat Autònoma de Barcelona i Acadèmic numerari de l'Institut d'Estudis Catalans (Secció Històrico-arqueològica). Professor a la UAB des de l'any 1988 i en el període 2000-2004, va ser director del Museu Nacional d'Arqueologia de Catalunya (MAC). La seva formació acadèmica va tenir lloc a la Universitat de Barcelona (llicenciatura en geografia i història, 1981) i a la Universitat de Lió-2 / *Maison de l'Orient Méditerranéen*, França (doctorat en prehistòria oriental, 1986). Entre 2011 i 2015 va ser investigador Icrea-Acadèmia. Les seves principals línies de recerca són: estudi de les primeres societats agrícoles al Pròxim Orient (Neolític) i complementàriament prehistòria recent de Catalunya. En relació amb les activitats científiques dutes a terme destaquen diferents projectes d'investigació arqueològica.

Anna Bach Gómez (Centelles, 1977) és professora agregada al Departament de Prehistòria de la Universitat Autònoma de Barcelona. Doctorada en arqueologia prehistòrica a la UAB i en arqueologia, història i història de l'art per la Universitat de Lieja (Bèlgica). Les principals línies de treball desenvolupades per l'autora s'han centrat en l'estudi de les produccions ceràmiques i de les primeres societats agrícoles al Pròxim Orient i la Mediterrània Occidental. Membre dels grups de recerca de qualitat SAPPO i GRAMPO dirigits pel professor Miquel Molist i del projecte La Prehistòria de Barcelona (2006-actualitat). Ha treballat en diferents institucions, com ara la Diputació de Barcelona, el Museu Nacional d'Art de Catalunya, el Museu d'Història de Barcelona, el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Vic com a arqueòloga municipal i documentalista.